

ՄՀԵՐ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

**ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅՈՒՐԱՅՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԻ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

Հոդվածը նվիրված է իշխանության յուրացման եղանակների համեմատական իրավական վերլուծությանը՝ հիմնված իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի և հակակշիռների ու վերահսկողության համակարգի տեսության վրա: Ուսումնասիրությունը ներառում է տարբեր երկրների (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, Թաիլանդ, Ուկրաինա և այլն) սահմանադրական փորձի համեմատական քննությունը՝ բացահայտելով իշխանության յուրացման դրսևորման ձևերը, դրանց առաջացման պատճառները և դրանց հաղթահարման իրավական մեխանիզմները:

Վերլուծության արդյունքում պարզվում է, որ իշխանության յուրացումը կարող է դրսևորվել ինչպես իշխանության ճյուղերի միջև ֆունկցիոնալ և ինստիտուցիոնալ հավասարակշռության խախտման, այնպես էլ առանձին պետական մարմինների լիազորությունների չիմնավորված ընդլայնման ձևով: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում դատական իշխանության և անկախ մարմինների դերին իշխանության յուրացումը կանխելու գործում, ինչպես նաև վերլուծվում են վերապետական դատարանների ազդեցությունը ներքին իշխանության տարանջատման համակարգերի վրա: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ իշխանության յուրացման դեմ պայքարի արդյունավետությունը կախված է ոչ միայն սահմանադրական ամրագրումներից, այլև դրանց գործնական իրացումից ու վերահսկողության մեխանիզմների արդյունավետությունից:

Հիմնաբառեր- Իրավունքի գերակայություն, իշխանության յուրացում, հանցակազմի օբյեկտիվ կողմ, պետական հեղաշրջում, լիազորությունների գերազանցում, հակակոռուպցիոն քաղաքականություն, դատական վերահսկողություն, համեմատական իրավագիտություն:

Ներածություն: Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը ժամանակակից ժողովրդավարական պետությունների սահմանադրական կարգի հիմնարար սյուներից մեկն է: Այն ենթադրում է պետական իշխանության բաժանում օրենսդիր, գործադիր և դատական ճյուղերի միջև՝ դրանց փոխադարձ վերահսկողության և հավասարակշռման մեխանիզմների ստեղծմամբ: Այնուամենայնիվ, այս սկզբունքի գործնական իրացումը տարբեր երկրներում զգալիորեն տարբերվում է՝ պայմանավորված պատմական, քաղաքական և իրավական ավանդույթներով: Որոշ պետություններում (օրինակ՝ ԱՄՆ-ում) կիրառվում է իշխանությունների խիստ տարանջատման մոդել, մինչդեռ մյուսներում (օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում) գործում է իշխանությունների միաձուլման (ֆուզիայի) մոդելը, որտեղ գործադիր իշխանությունը ձևավորվում է խորհրդարանի մեծամասնության կողմից և փաստացի վերահսկում է օրենսդրական գործընթացը:

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով: Նախ, 21-րդ դարում աշխարհի շատ երկրներում նկատվում է գործադիր իշխանության ուժեղացման միտում, որը հաճախ ուղեկցվում է խորհրդարանների և դատական համակարգերի թուլացմամբ՝ առաջացնելով իշխանական հավասարակշռության խախտման վտանգ: Երկրորդ, ժամանակակից մարտահրավերները՝ համավարակները, ռազմական հակամարտու-

թյունները, տնտեսական ճգնաժամերը և արհեստական բանականության զարգացումը, պահանջում են արագ կառավարչական որոշումներ, ինչը հաճախ հանգեցնում է իշխանության յուրացման ռիսկերի աճին: Երրորդ, վերապետական դատարանների և միջազգային իրավական ինստիտուտների աճող ազդեցությունը ստեղծում է նոր իրավական իրատեսություն, որը մարտահրավեր է նետում ավանդական սահմանադրական ինքնիշխանության գաղափարին՝ դարձնելով թեմայի ուսումնասիրությունը առանձնահատուկ արդիական:

Այս թեմայի արդիականությունը որոշվում է ոչ միայն դրա տեսական նշանակությամբ, այլև գործնական հետևանքներով. գլոբալ քաղաքական վերափոխումների, սահմանադրական բարեփոխումների և ավտորիտար միտումների ամրապնդման համատեքստում իշխանության բռնազավթման սպառնալիքը գնալով ավելի ու ավելի է քողարկվում: Իշխանության բռնազավթումը կարող է իրականացվել ոչ միայն բռնի հեղաշրջման կամ օրենքի կոպիտ խախտման միջոցով, այլև այնպիսի ընթացակարգերով, որոնք, կարծես, համապատասխանում են գործող իրավական կարգին, ինչը զգալիորեն բարդացնում է նման երևույթների ճանաչումը:

Իշխանության յուրացման խնդիրն առաջանում է, երբ իշխանության որևէ ճյուղ կամ պետական մարմին դուրս է գալիս իր սահմանադրական լիազորությունների շրջանակներից՝ փորձելով յու-

րացնել այլ ճյուղերի գործառնությունները կամ խախտել հավասարակշռության համակարգը: Դրա դրսևորման ձևերը կարող են լինել ինչպես բացահայտ (օրինակ՝ գործադիր իշխանության կողմից օրենսդրական լիազորությունների յուրացում), այնպես էլ քողարկված (օրինակ՝ անկախ մարմինների լիազորությունների ընդլայնում առանց պատշաճ վերահսկողության մեխանիզմների): Վերջին տասնամյակներում համաշխարհային սահմանադրական իրավունքում նկատվում է երկու կարևոր միտում. առաջինը՝ վերաբերյալ դատարանների (Եվրոպական դատարան, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Սիջաներիկյան դատարան և այլն) աճող ազդեցությունը ներքին իշխանության տարանջատման համակարգերի վրա, և երկրորդը՝ նոր ինստիտուցիոնալ մարտահրավերները՝ կապված կարգավորող մարմինների, անկախ գործակալությունների և այլ ոչ ավանդական պետական մարմինների հետ, որոնք դժվարությամբ են տեղավորվում դասական եռյակի մեջ:

Հոդվածի նպատակն է համեմատական իրավական վերլուծության միջոցով բացահայտել իշխանության յուրացման եղանակների հիմնական ձևերը, գնահատել դրանց կարգավորման մեխանիզմների արդյունավետությունը տարբեր իրավական համակարգերում և մշակել առաջարկություններ իշխանության յուրացման ռիսկերի նվազեցման համար: Առաջադրվող խնդիրներն են.

1) համեմատել իշխանությունների տարանջատման մոդելները ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի և Գերմանիայի օրինակով.

2) բացահայտել իշխանության յուրացման առավել տարածված եղանակները և դրանց առաջացման պատճառները.

3) վերլուծել սահմանադրական և դատական վերահսկողության մեխանիզմների դերը յուրացումը կանխելու գործում.

4) գնահատել վերաբերյալ իրավական կարգերի ազդեցությունը ազգային իշխանության տարանջատման համակարգերի վրա:

Գրականության ակնարկ: Պետական իշխանության յուրացման հարցը ժամանակակից իրավաբանական գիտության ամենահրատապ, արդիական և վիճահարույց թեմաներից մեկն է, քանի որ այն վերաբերում է պետության իրավական բնույթը սահմանող հիմնարար կատեգորիաներին և ինստիտուցիոնալ սկզբունքներին՝ իշխանության օրինականությունը, իշխանությունների տարանջատման սկզբունքին, պետական ինստիտուտների իրավական պատասխանատվությանը և իշխանության թույլատրելի վերաբաշխման սահմաններին:

Պետական իշխանության բնույթը հաշվի առնելով՝ Է. Վյատրը առաջարկում է գիտության մեջ առկա մոտեցումները պայմանականորեն դասա-

կարգել հետևյալ կերպ՝ «վարքաբանական (իշխանությունը որպես վարքի հատուկ տեսակ, որը ազդում է ուրիշների վարքագծի վրա), հեռահաղորդակցական (իշխանությունը դիտարկվում է որպես որոշակի նպատակի հասնել), գործիքային (իշխանությունը որպես որոշակի միջոցների կիրառում), կառուցվածքային (իշխանությունը դիտարկվում է որպես կառավարչի և կառավարվողի միջև հարաբերություն), կոնֆլիկտային (իշխանությունը որպես որոշումներ կայացնելու և նյութական բարիքներ բաշխելու ունակություն հակամարտության պայմաններում), իշխանությունը որպես ազդեցություն, հրամաններ և ուրիշների պարտականություն՝ ենթարկվելու նման հրամաններին»¹: Միննույն ժամանակ, Է. Վյատրը հավատարիմ է վերջին մոտեցմանը, չնայած այն ենթարկվել է զգալի պարզաբանումների և լրացումների, բայց ընդհանուր առմամբ լայն տարածում է գտել արտասահմանյան և ռուսական գիտական գրականության մեջ և ճանաչվում է բազմաթիվ հետազոտողների կողմից:

Իրավական գիտության մեջ իշխանության ընկալման հարցերն ուսումնասիրելիս կարելի է տարբերակել երեք ժամանակաշրջան՝ նախախորհրդային, խորհրդային և հետխորհրդային, որոնցից յուրաքանչյուրում գերիշխում էր իշխանության այս կամ այն հասկացությունը: Նախահեղափոխական իրավական գիտության մեջ իշխանությունը հիմնականում դիտարկվում էր օրենքի, ուժի և կամքի հետ համատեղ: Այսպես, Ն.Ն. Ալեքսեևը, ուսումնասիրելով իշխանությունը, նշել է, որ «իշխանության և ենթակայության երևույթները հանգում են ոչ թե նյութական, այլ զուտ հոգեբանական հիմքերի»²: Ն.Մ. Կորկունովի կարծիքով՝ «իշխանությունը, ընդհանուր առմամբ, ենթադրում է ոչ թե իշխողի, այլ ենթակայի գիտակցություն... Իշխանությունը պահանջում է միայն «կախվածության» գիտակցություն, այլ ոչ թե դրա իրականություն... իշխանությունը ուժ է, որը պայմանավորված է ենթակաների կախվածության գիտակցությամբ: Եթե իշխանությունը ուժ է, որը պայմանավորված է այդ ենթակաների կախվածության գիտակցությամբ, ապա պետությունը կարող է կառավարել առանց կամքի կամ գիտակցության, քանի դեռ այն կազմող ժողովուրդը ճանաչում է իրեն որպես դրանից կախված»³:

Ա.Ի. Խորոշիլցևը շեշտում է, որ «իշխանությունը որպես ամբողջական երևույթ ձևավորվում է երկու տարրերի միաձուլմամբ, այն է՝ դրա ուժը որպես գերիշխող և ազդող գործունեություն և որպես այդ ուժի արտացոլում հասարակական գիտակցության մեջ. այսպիսով, եթե հասարակությունը չի ճանաչում տվյալ ուժի առկայության անհրաժեշտությունը, ապա դրա ցանկացած արտաքին դրսևորում ընկալվում է որպես կամայականություն: Եվ հակա-

ռակը՝ դրա ներկայությունը հասարակության մեջ ձևավորվում է օրենքի և ուժի միջոցով, և այդպիսով ուժը դառնում է ուժ օրենքի միջոցով՝ որպես գիտակցության կողմից դրա որոշման ձև»։ Խորհրդային շրջանում գիտության մեջ գոյություն ունեին իշխանության դասակարգման հետևյալ հիմնական մոտեցումները, որոնք համակարգվել էին Ա.Գ. Անիկեիչի կողմից. «անհատի, անհատների խմբի կամ հասարակության ունակությունը՝ մարդկանց վարքագիծը ենթարկելու իրենց կամքին. կամային սոցիալական հարաբերություն, որը բնութագրվում է կողմերից մեկի գերիշխող կամքով, որն իրականացվում է իշխանության որոշակի մեթոդների կիրառմամբ. որպես կառավարման տակ գտնվող կոլեկտիվի գործառույթ»։ Պետական իշխանության ամենախմաստալից հասկացությունները ձևակերպված են պետական իշխանության սահմանման հետևյալ հիմնական մոտեցումներում՝ «որպես կամային հարաբերություն, որպես պետական մարմին, որպես գործառույթ, որպես լիազորությունների ամբողջություն»։

Առաջին մոտեցման շրջանակներում Վ.Ե. Զիրկինը պետական իշխանությունը սահմանել է որպես «հասարակության սոցիալական ասիմետրիայի հիման վրա առաջացող և դրա կառավարման կարիքներով պայմանավորված կամային հարաբերություն, որում կողմերից մեկը հատուկ քաղաքական սուբյեկտ է՝ պետությունը, նրա մարմինը, պաշտոնատար անձը»։ Լ.Ի. Պետրաժիցկու կարծիքով, պետական իշխանությունը պետք է դիտարկել որպես իրավական հարաբերություն, այն է՝ որպես ոմանց իրավունքներ՝ փոխկապակցված մյուսների պարտականությունների հետ։

Ներկայիս ժամանակահատվածում սահմանադրական իրավունքում հատուկ ուշադրություն է դարձվում իշխանության յուրացման խնդրին։ Այն դիտարկվում է ոչ միայն ավանդական իշխանությունների տարանջատման համատեքստում, այլև նորանոր մարտահրավերների շրջանակներում, որոնք առաջանում են գործադիր իշխանության ուժեղացման, հզորացման, ժողովրդավարական կառուցակարգերի քայքայման հետևանքով։

Արդի ժամանակահատվածում ներկայիս հետազոտողները կարևորում են այն հանգամանքը, որ իշխանության յուրացումը կարող է դրսևորվել ոչ միայն բացահայտ հակասահմանադրական գործողությունների ձևով, այլև աստիճանական, ինստիտուցիոնալ յուրացման միջոցով, երբ օրենսդիր և դատական իշխանության թուլացման գուցահեռ գործադիր իշխանությունն ընդլայնում է իր լիազորությունները։ Հատկապես այս համատեքստում առավել մեծ ուշադրություն է դարձվում դատարանների դիմակայության կարողունակությանը։ Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սահմանադրական դատարանների՝

գործադիր ճնշման պայմաններում ինքնավարությունը պահպանելու հնարավորությունը կախված է երեք հիմնական գործոնից՝ դատավորների փոխարինելիության աստիճանից, արտաքին աջակցության առկայությունից և որոշումների կատարման կառուցակարգերի արդյունավետությունից։

Ժամանակակից գիտական մտքի կարևորագույն զարգացումներից է իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի «միջազգայնացման» գաղափարը, որը վերախմաստավորում է իշխանության յուրացման ավանդական ըմբռնումը։ Ինչպես ցույց է տալիս վերջին հետազոտությունները, վերապետական դատարանները (Եվրոպական դատարան, ՄԻԵԴ, Միջամերիկյան դատարան, Աֆրիկյան դատարան) էապես սահմանափակում են պետությունների իրավունքը՝ ինքնուրույն կարգավորելու իշխանության ճյուղերի փոխհարաբերությունները՝ դրանով իսկ ձևավորելով մի տեսակ վերապետական բյուրոկրատիկ ներքին իշխանական կառուցվածքի համար։ Այս մոտեցումը ենթադրում է, որ իշխանության յուրացման դեմ պայքարն այլևս միայն ներքին սահմանադրական խնդիր չէ, այլ դառնում է միջազգային իրավական պարտավորությունների առարկա, ինչը հատկապես արդիական է ժողովրդավարական հետընթաց ապրող երկրների համար։ Միաժամանակ, շարունակվում է քննարկումը տարբեր կառավարման մոդելների արդյունավետության վերաբերյալ. որոշ հեղինակներ պնդում են, որ խորհրդարանական համակարգերն ավելի լավ են կարողանում սահմանափակել գործադիր իշխանության չարաշահումները, քան նախագահական իշխանությունների տարանջատման մոդելը, սակայն այս տեսակետը հանդիպում է նաև լուրջ առարկությունների՝ կապված խորհրդարանական կառավարման երկարաժամկետ իշխանության կենտրոնացման ռիսկերի հետ։

Հետազոտության մեթոդաբանություն։ Իրավաբանական գիտությունը դեռևս չի մշակել պետական իշխանության բռնազավթման սահմանման միասնական մոտեցում, ինչը պայմանավորված է մեթոդաբանական բազմակարծությամբ և իրավական ավանդույթների տարբերություններով։ Հետազոտության մեջ օգտագործվել են համեմատախրավական, պատմաիրավական և համակարգային վերլուծության մեթոդները։ Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը կազմում են ընդհանուր գիտական (վերլուծություն, սինթեզ, ինդուկցիա, դեդուկցիա) և հատուկ իրավական մեթոդները, որոնցից առանցքայինը համեմատախրավական մեթոդն է, որը հնարավորություն է տալիս բացահայտել իշխանության յուրացման դրսևորումների ընդհանուր օրինաչափությունները և առանձնահատկությունները տարբեր իրավական համակարգերում (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Գերմանիա, ՀՀ և այլն), փորձա-իրավական մեթոդը, որով կատար-

վում է սահմանադրական նորմերի և օրենսդրական ակտերի բովանդակային վերլուծություն, համակարգային վերլուծության մեթոդը, որը թույլ է տալիս դիտարկել իշխանության տարանջատման համակարգը որպես փոխկապակցված տարրերի ամբողջություն, ինչպես նաև պատմաիրավական մեթոդը, որի միջոցով հետազոտվում են իշխանության յուրացման ինստիտուտի էվոլյուցիան և դրա կարգավորման մեխանիզմների զարգացման միտումները. մեթոդների այս համալիր կիրառումը ապահովում է ինչպես իրավական նորմերի բովանդակային ուսումնասիրությունը, այնպես էլ դրանց գործնական իրացման մեխանիզմների արդյունավետության գնահատումը:

Վերլուծություն և արդյունքներ: Իշխանությունների տարանջատման դոկտրինը թելադրում է, որ պետական իշխանությունը չպետք է կենտրոնացվի մեկ անձի կամ մարմնի ձեռքում՝ բռնապետությունից խուսափելու համար¹¹: Այս դոկտրինը առաջ է քաշել Մոնտեսկյոն, որը նույնականացրել է կառավարության երեք տարբեր գործառնություններ՝ օրենսդիր, որը կանոններ է սահմանում հասարակության համար, գործադիր, որը մշակում է քաղաքականություն և պատասխանատու է դրա իրականացման համար: Գործադիր իշխանությունը պատասխանատու է օրենքների պահպանման կամ իրականացման, պետության պաշտպանության, ներքին գործերի վարման և ներքին քաղաքականության կառավարման համար, և դատական, որը պատասխանատու է փաստացի հարցերի լուծման և օրենքների կիրառման համար¹²: Նրանց դերն է որոշումներ կայացնել քաղաքացիների (կամ իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող հաստատությունների) իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ՝ համաձայն ներքին օրենսդրության, կամ որոշումներ կայացնել գործադիր իշխանության գործողությունների կամ անգործության վերաբերյալ, որոնք կարող են ազդել այդ իրավունքների և պարտականությունների վրա: Դոկտրինը չի պնդում, որ այս գործառնությունները կատարող հաստատությունները գործում են միմյանցից մեկուսացված¹⁴, քանի որ նման իրավիճակը կլինի անիրագործելի¹⁵: Իրականում, այս գործառնությունները կատարող պետական հաստատությունների միջև փոխազդեցություն կա: Այնուամենայնիվ, իշխանությունների տարանջատման հայեցակարգը պահանջում է կառավարության գործառնությունների հստակ բաժանում, և որ ոչ մի հաստատություն չիսխտի մեկ այլ հաստատության գործառնությունները: Այս հայեցակարգը պահանջում է, որ լիազորությունները և անձնակազմը մեծապես, բայց ոչ ամբողջությամբ, տարանջատված լինեն հակակշիռների և զսպումների համակարգով՝ չարաշահումները կանխելու համար:

Մեծ Բրիտանիայում չկա գրավոր սահմանադրական

փաստաթուղթ, որը երաշխավորում է Դոկտրինի կանոնների պահպանումը, և գործնականում կառավարական մարմինների գործառնությունները զգալիորեն համընկնում են: Օրինակ՝ քաղաքական գործադիր իշխանությունը խորհրդարանական է. օրենսդիր և դատական գործառնությունները կատարում են գործադիր իշխանության անդամները: Իսկ լորդ կանցլերը բոլոր երեք ճյուղերի անդամ է: Հակազդեցությունների և զսպումների գործող համակարգը ներառում է նախարարների հաշվետվողականությունը խորհրդարանին և դատական իշխանության անկախությունը. սա մեկնաբանվել է որպես «իշխանությունների տարանջատման բրիտանական տարբերակ»¹⁶:

Դատական իշխանության անկախությունը, թերևս, մյուս կառավարական մարմինների իշխանության վրա ամենակարևոր զսպող գործոնն է: Իրենց անկախությունն ապահովելու համար դատավորները չեն ընտրվում իրենց քաղաքական հավատարմության հիման վրա, և գործադիր իշխանությունը չի կարող նրանց ազատել պաշտոնից այն հիմքով, որ գործադիրը համաձայն չէ նրանց որոշումների հետ: Դատարանները վերահսկում են գործադիր իշխանությունը և որոշում են կայացնում դրա դեմ, եթե այն գերազանցում է իր լիազորությունները:

Ժամանակակից համեմատական իրավական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ իշխանության յուրացումը դրսևորվում է տարբեր ձևերով՝ կախված երկրի քաղաքական համակարգից, ինստիտուցիոնալ ավանդույթներից և սահմանադրական մեխանիզմների ամրությունից: Հետազոտողները առանձնացնում են իշխանության ապօրինի զավթման երեք հիմնական մոդելներ՝ բացահայտ հակասահմանադրական գործողություններ (հեղաշրջումներ), աստիճանական ինստիտուցիոնալ զավթում ընտրովի ճանապարհով, և լիազորությունների յուրացում՝ առանց իշխանության փոխման¹⁶: Վերջին երկու տասնամյակներում առավել տարածված է դարձել «գործադիր իշխանության ընդլայնման» մոդելը, որպեսզի ընտրված առաջնորդները աստիճանաբար կենտրոնացնեն իշխանությունը՝ թուլացնելով վերահսկողության բոլոր մեխանիզմները¹⁷:

ԱՄՆ-ի փորձը ցույց է տալիս իշխանության յուրացման ժամանակակից դրսևորումը ժողովրդավարական հաստատություններով ամրագրված համակարգում¹⁸: Դոնալդ Թրամփի վարչակազմի գործողությունները դիտարկվում են որպես գործադիր իշխանության ընդլայնման դասական օրինակ, որն իրականացվում է երեք մակարդակով՝ նախագահի գերակայության հաստատում գործադիր ճյուղի ներսում (անկախ գործակալությունների թուլացում, քաղաքացիական ծառայության քաղաքականացում), գործադիր իշխանության գերակայություն պետական մյուս մարմինների նկատմամբ

(դատական որոշումների անտեսում, Կոնգրեսի լիազորությունների շրջանցում, նահանգային կառավարությունների ճնշում), և հասարակական վերահսկողության մեխանիզմների թուլացում (անկախ լրատվամիջոցների, իրավաբանական ընկերությունների և քաղաքացիական կազմակերպությունների ճնշում): Համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ԱՄՆ-ում ժողովրդավարական էրոզիան դեռևս այնքան խորը չէ, որքան Հունգարիայում, Թուրքիայում կամ Հնդկաստանում, սակայն գործընթացի արագությունը և ագրեսիվությունը աննախադեպ է ժամանակակից պատմության մեջ:

Եվրոպական և ասիական երկրների փորձը ցույց է տալիս իշխանության յուրացման տարբեր մեխանիզմներ: Վրաստանում «Վրացական երազանք» կուսակցության կողմից իշխանության զավթումը տեղի է ունեցել ընտրությունների կեղծման և սահմանադրական կարգի խախտման միջոցով՝ չնայած Սահմանադրական դատարանի որոշմանը սպասելու պահանջին¹⁹: Թունիսում նախագահ Քայս Սաիեդի փորձը ցույց է տալիս իշխանության յուրացման հատկապես վտանգավոր ձև, երբ գործադիր իշխանությունը ենթարկում է դատական համակարգին՝ 2022 թվականին իրականացնելով դատավորների մաքրում, դատական համակարգի վերակազմավորում և նոր սահմանադրության ընդունում, որը նախագահին իրավունք է տալիս նշանակել բարձրագույն դատարանի դատավորներին: Սաիեդի ռեժիմը ցուցադրում է, թե ինչպես է իշխանության յուրացումն ուղեկցվում արդարադատության քաղաքականացմամբ՝ ցուցադրական դատավարություններով, որոնցում քաղաքական հակառակորդները դատապարտվում են երկարաժամկետ ազատազրկման՝ «պետության բնույթը փոխելու» մեղադրանքով²⁰:

Պետական հեղաշրջումների փորձը ցույց է տալիս, որ դատական համակարգը հաճախ մնում է իշխանության հակադասահամադրական զավթումը զսպող միակ հույսը²¹: Ըստ համեմատական իրավագիտության վերլուծության՝ դատավորների պատասխանատվությունը հեղաշրջումներից հետո, նրանց անկախության և անկողմնակալության ապահովումը, ինչպես նաև զավթիչների և նրանց համախոհների քրեական հետապնդումը միջազգային իրավունքի նորմերով հանդիսանում են իշխանության յուրացման դեմ պայքարի կարևորագույն գործիքներ: Այս համատեքստում ուսումնասիրությունը ընդգծում է, որ իշխանության յուրացման արդյունավետ կանխարգելումը պահանջում է ոչ միայն սահմանադրական ամրագրումներ, այլև դատական համակարգի ինքնավարության պահպանում, վերապետական դատարանների ակտիվ դերակատարում և միջազգային հանրության կողմից ժողովրդավարական հետընթացի նկատմամբ

արձագանքման արդյունավետ մեխանիզմներ:

Տե՛ս, Աղյուսակ 1

ՀՀ առանձնահատկությունը կայանում է 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումներից հետո կիսանախագահականից խորհրդարանական համակարգի անցման մեջ, ինչը, փաստացի, հանգեցրել է իշխանության կենտրոնացմանը խորհրդարանական մեծամասնության ձեռքում՝ առանց արդյունավետ հակակշիռների: Ինչպես նշվում է տարբեր վերլուծություններում, «ձևական ինստիտուտները և սիմվոլիկ սահմանադրականությունը քողարկում են ավտորիտար համախմբումը ձևական ժողովրդավարական քողի ներքո»:

- Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման խնդիրը. պետական մարմինները խուսափում են ՄԴ որոշումների կատարումից, ինչը խաթարում է իշխանությունների հավասարակշռության սկզբունքը²²:

- «Նվաճող» նախագահության երևույթը. սահմանադրական արբիտրի դերից նախագահը վերածվել է խորհրդարանական մեծամասնության քաղաքական ենթակայի:

- Իշխանության յուրացման կոչերի քրեականացում. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 422-րդ հոդվածով (իշխանության յուրացման հրապարակային կոչեր) հետապնդվում են կրոնական գործիչներ և ընդդիմադիրներ, ինչը վկայում է իշխանության յուրացման հայեցակարգի «հակադարձ» կիրառման մասին²³:

Ժամանակակից հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ Հայաստանում, ի տարբերություն ԱՄՆ-ի կամ Գերմանիայի, իշխանության յուրացման դեմ պայքարի հիմնական խնդիրը ոչ թե բացահայտ հակասահմանադրական գործողություններն են, այլ ինստիտուցիոնալ թուլությունը, երբ սահմանադրական մեխանիզմները գոյություն ունեն ձևական մակարդակում, սակայն չեն գործում արդյունավետ:

Տե՛ս, Աղյուսակ 2

Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանության յուրացման խնդրի SWOT վերլուծությունը բացահայտում է խորը հակասություն երկրի սահմանադրական ներուժի և դրա փաստացի իրացման միջև: Ուժեղ կողմերից է սահմանադրական դատարանի գործունեության իրավական հիմքերի առկայությունը, որը տեսականորեն ապահովում է իշխանությունների հավասարակշռությունը, սակայն այս ներուժը մնում է չիրացված՝ թույլ կողմերում արձանագրված ՄԴ որոշումների համակարգային չկատարման պատճառով²⁴: Նույն հակասությունը բնորոշ է նաև միջազգային ազդեցությանը. Եվրամիության և Վենետիկի հանձնաժողովի աջակցությունը ստեղծում է արտաքին ճնշման լծակներ, սակայն այդ մեխանիզմների արդյունավետությունը կախված է ներքին քաղաքական կամ-

քից և ինստիտուտների պատրաստակամությունից՝ ընդունելու արտաքին առաջարկությունները՝:

Թույլ կողմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում իշխանության յուրացման հիմնական խնդիրը ոչ թե բացահայտ հակասահմանադրական գործողություններն են, այլ ժողովրդավարական ինստիտուտների փաստացի գործունեության և սահմանադրական ձևակերպումների միջև առկա ճեղքվածքը: Դատական համակարգի փաստացի ենթակայությունը գործադիրին, «հիբրիդային ժողովրդավարության» պայմաններում իշխանության կենտրոնացումը, ինչպես նաև ՄԴ որոշումների չկատարման համակարգային պրակտիկան վկայում են այն մասին, որ իրավական նորմները գոյություն ունեն ձևական մակարդակում, սակայն չեն գործում արդյունավետ: Այս իրավիճակը ստեղծում է ծխի և հայելիների էֆեկտ, որտեղ արտաքինից պահպանվում է ժողովրդավարական ինստիտուտների տեսքը, սակայն փաստացի որոշումներն ընդունվում են ոչ ֆորմալ ազդեցության կենտրոններում:

Հնարավորությունները կենտրոնացած են սահմանադրական բարեփոխումների և եվրոպական ինտեգրման ուղղությամբ: ԵՄ-ին մերձեցման ռազմավարությունը, վիզաների ազատականացման գործողությունների ծրագիրը և 2027 թվականի համար նախատեսված \$270 մլն ֆինանսական աջակցությունը ստեղծում են ինստիտուցիոնալ ճնշում ժողովրդավարական չափանիշների պահպանման ուղղությամբ: Միաժամանակ, քաղաքացիական հասարակության ակտիվացման ներուժը, ինչպես ցույց է տվել «Սրբազան շարժում» շարժման փորձը, կարող է դառնալ իշխանության յուրացման դեմ պայքարի կարևոր լծակ: Այնուամենայնիվ, այս հնարավորությունների իրացումը պահանջում է քաղաքական կամքի ձևավորում և ինստիտուցիոնալ փոփոխությունների իրականացում, այլ ոչ միայն ձևական բարեփոխումներ:

Սպառնալիքների առումով առավել մտահոգիչ է գործադիր իշխանության կողմից իրավական գործիքների չարաշահումը, որը դրսևորվում է Զբեական օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի («իշխանության յուրացման հրապարակային կոչեր») կիրառմամբ ընդդիմադիր գործիչների և հոգևորականների նկատմամբ: 2025 թվականի հունիսին Բագրատ Սրբազանի և Միքայել Աջապահյան արքեպիսկոպոսի ձերբակալությունը վկայում է իշխանության յուրացման հայեցակարգի «հակադարձ» օգտագործման մասին, երբ պետությունը յուրացման մեջ մեղադրում է ոչ թե ինքն իրեն, այլ իր քաղաքական հակառակորդներին: Այս երևույթը զուգորդվում է Ռուսաստանի ապակայունացնող ազդեցության, Ադրբեջանի և Թուրքիայի աշխարհաքաղաքական ճնշման, ինչպես նաև կրոնական կառույցների հետ հակամարտության խորացման հետ, ինչը ստեղ-

ծում է բարդ մարտահրավերների համակարգ²⁸:

Ընդհանրացնելով՝ Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանության յուրացման խնդիրը բնութագրվում է ինստիտուցիոնալ թուլությամբ, արտաքին աշխարհաքաղաքական ճնշմամբ և ներքին քաղաքական հակամարտությունների սրմամբ: SWOT վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ երկիրն ունի սահմանադրական ներուժ և միջազգային աջակցություն, սակայն այդ ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը պահանջում է սահմանադրական բարեփոխումների իրականացում, դատական համակարգի անկախության ամրապնդում, ինչպես նաև գործադիր իշխանության կողմից իրավական գործիքների չարաշահումների կանխարգելում: Ռազմավարական առաջնահերթությունը պետք է լինի ձևական իրավական նորմերի վերածումը փաստացի գործող մեխանիզմների՝ իշխանությունների հավասարակշռության համակարգի վերականգնման և ամրապնդման միջոցով:

Եզրակացություններ: Իշխանության յուրացման եղանակների համեմատական իրավական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այս երևույթը ժամանակակից աշխարհում դրսևորվում է ոչ միայն ավանդական բացահայտ հակասահմանադրական գործողությունների (հեղաշրջումների) ձևով, այլ ավելի հաճախ՝ աստիճանական ինստիտուցիոնալ զավթման միջոցով, երբ գործադիր իշխանությունն ընդլայնում է իր լիազորությունները՝ օրենսդիր և դատական մարմինների թուլացման պայմաններում: Տարբեր երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ իշխանության յուրացման ռիսկերը պայմանավորված են ոչ միայն սահմանադրական մոդելի առանձնահատկություններով, այլև քաղաքական մշակույթով, ինստիտուցիոնալ ավանդույթներով և հակակշիռների մեխանիզմների փաստացի արդյունավետությամբ: Այն երկրներում, որտեղ գործում են ուժեղ դատական վերահսկողություն, արդյունավետ խորհրդարանական հակակշիռներ և քաղաքացիական հասարակության ակտիվ մասնակցություն (Գերմանիա, ԱՄՆ), իշխանության յուրացման դրսևորումները համեմատաբար սահմանափակ են, մինչդեռ «հիբրիդային ժողովրդավարության» պայմաններում (Հայաստան, Թունիս, Վրաստան) իշխանության կենտրոնացումը հաճախ ուղեկցվում է սահմանադրական մեխանիզմների ձևական գոյությամբ՝ առանց դրանց փաստացի իրացման:

Հայաստանի Հանրապետության օրինակը ցույց է տալիս, որ իշխանության յուրացման խնդրի առանձնահատկությունը կայանում է ինստիտուցիոնալ թուլության և արտաքին աշխարհաքաղաքական ճնշման համատեղման մեջ, ինչը ստեղծում է բազմաշերտ մարտահրավերներ սահմանադրական կարգի կայունության համար: SWOT վերլու-

ծությունը բացահայտեց հիմնարար հակասություն. չնայած սահմանադրական դատարանի գործունեության իրավական հիմքերի, միջազգային աջակցության և եվրոպական ինտեգրման հնարավորությունների առկայությանը, թույլ կողմերում արձանագրվում են ՄԴ որոշումների համակարգային չկատարում, դատական համակարգի փաստացի ենթակայությունը գործադիրին և իրավական գործիքների չարաշահում (մասնավորապես՝ Բրեական օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի «հակադարձ» կիրառումը), ինչը վտանգում է իշխանությունների հավասարակշռության ամբողջ համակարգը: Սպառնալիքների խմբում առանձնակի մտահոգիչ են գործադիր իշխանության կողմից իրավական գործիքների չարաշահումը, Ռուսաստանի ապակայունացնող ազդեցությունը և կրոնական կառույցների հետ հակամարտության խորացումը, որոնք միասին ստեղծում են իշխանության յուրացմանը նպաստող միջավայր:

Եզրափակելով իշխանության յուրացման դեմ արդյունավետ պայքարը պահանջում է ոչ միայն սահմանադրական ամրագրումների կատարելագործում, այլև դրանց գործնական իրացման մեխանիզմների ամրապնդում, մասնավորապես՝ դատական համակարգի անկախության երաշխիքների ուժեղացում, սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պարտադիր մեխանիզմների ներդրում, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության դերի ակտիվացում՝ որպես իշխանական հավասարակշռության կարևորագույն լծակ: Ժամանակակից մարտահրավերների պայմաններում առանձնահատուկ նշանակություն ունի վերաբնական իրավական ազդեցության (Վենետիկի հանձնաժողով, ՄԻԵԴ, ԵՍ) արդյունավետ օգտագործումը՝ իշխանության յուրացման կանխարգելման և սահմանադրականության ամրապնդման գործում, սակայն այդ ազդեցությունը կարող է արդյունք տալ միայն այն դեպքում, երբ ներքին քաղաքական կամքը և ինստիտուցիոնալ պատրաստակամությունը համահունչ են լինում միջազգային չափանիշներին: Միայն ձևական իրավական նորմերի վերածումը փաստացի գործող մեխանիզմների, ինչպես նաև քաղաքական գործընթացներում հակաշիռների և վերահսկողության համակարգի վերականգնումը կարող են ապահովել իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի իրական պահպանումը և կանխել իշխանության յուրացման երևույթի խորացումը:

Ըստ կատարված վերլուծությունների առաջարկվում է.

Առաջին հերթին օրենսդրորեն ամրագրել Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման պարտադիր և արդյունավետ մեխանիզմներ, ներառյալ կատարման հստակ ժամկետներ, պատասխանատու մարմինների որոշում և չկա-

տարման համար պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության մեխանիզմների ներդրում, ինչը թույլ կտա վերացնել SWOT-ում արձանագրված համակարգային խնդիրը, երբ ՄԴ որոշումները մնում են չկատարված՝ խաթարելով իշխանությունների հավասարակշռությունը: Երկրորդ՝ իրականացնել դատական համակարգի անկախության ամրապնդման բարեփոխումներ՝ վերանայելով դատավորների նշանակման և պաշտոնակության գործընթացները, ապահովելով դատական համակարգի ֆինանսական ինքնավարությունը և վերացնելով գործադիրի ազդեցության լծակները՝ հաղթահարելու համար «ծխի և հայելիների» էֆեկտը, երբ իրավական նորմերը գոյություն ունեն ձևականորեն, սակայն փաստացի դատական համակարգը ենթակա է գործադիր իշխանությանը:

Մշակել և ներդնել իրավական գործիքների չարաշահումը կանխարգելող մեխանիզմներ, մասնավորապես՝ վերանայել Բրեական օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի կիրառման պրակտիկան՝ բացառելու իշխանության յուրացման հայեցակարգի «հակադարձ» օգտագործումը քաղաքական հակառակորդների և հոգևորականների նկատմամբ, ինչպես նաև ամրապնդել քաղաքացիական հասարակության դերը որպես իշխանական հավասարակշռության լծակ՝ խրախուսելով հանրային վերահսկողության մեխանիզմները և ապահովելով միջազգային իրավական ազդեցության (Վենետիկի հանձնաժողով, ՄԻԵԴ, ԵՍ) արդյունավետ օգտագործումը: Այս միջոցների համատեղ իրականացումը թույլ կտա վերացնել ինստիտուցիոնալ թուլության և արտաքին ճնշման համատեղումից բխող ռիսկերը՝ ապահովելով իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի փաստացի պահպանումը և իշխանության յուրացման երևույթի կանխարգելումը:

Իշխանության կազմակերպման, իշխանության յուրացման ռիսկերի և հակակշիռների համակարգերի համեմատական իրավական վերլուծությունը Հայաստանում, ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Գերմանիայում և Մեծ Բրիտանիայում

Չափորոշիչ	Հայաստան	ԱՄՆ	Ֆրանսիա	Գերմանիա	Մեծ Բրիտանիա
Քաղաքական համակարգ	Խորհրդարանական հանրապետություն (2015թ. սահմանադրական բարեփոխումներից հետո)	Նախագահական հանրապետություն	Կիսանախագահական հանրապետություն	Խորհրդարանական հանրապետություն	Խորհրդարանական միապետություն
Գործադիր իշխանության բնույթ	Վարչապետը ղեկավարում է կառավարությունը, նախագահը հիմնականում արարողակարգային և դեր ունի	Նախագահը միաժամանակ պետության և կառավարության ղեկավարն է	Նախագահը գլխավոր դերակատարում ունի, նշանակում է վարչապետին	Կանցլերն է ղեկավարում կառավարությունը	Վարչապետը ղեկավարում է կառավարությունը
Գործադիր լիազորությունների ընդլայնման ռիսկ	Բարձր. 2015թ. բարեփոխումներից հետո իշխանության կենտրոնացումը խորհրդարանական մեծամասնության ձեռքում է	Չափավոր. նախագահն ուժեղ է, սակայն զսպվում է Կոնգրեսի և դատական համակարգի կողմից	Բարձր. նախագահն իրավունք ունի ցրել խորհրդարանը	Ցածր. կոալիցիոն կառավարման մշակույթը սահմանափակում է գործադիրի գերակայությունը	Չափավոր. խորհրդարանական մեծամասնության վերահսկողություն, սակայն առկա է «ծուլված» մոդել
Խորհրդարանի դերը	Ազգային ժողովը ընտրում է վարչապետին, նշանակում է ՍԴ անդամների մեծ մասին, սակայն գործադիրի ազդեցությունը զգալի է	Կոնգրեսը երկպալատ օրենսդիր մարմին է. հաստատում է նշանակումները, կարող է նախաձեռնել իմպիչմենտ	Խորհրդարանի դերակատարումը սահմանափակ է, նախագահը կարող է ցրել այն	Բունդեսթագը ուժեղ օրենսդիր մարմին է	Պառլամենտը գերագույն օրենսդիր մարմինն է (խորհրդարանական ինքնիշխանություն)
Դատական համակարգի անկախություն	Սահմանադրական դատարանի անկախության երաշխիքներ կան, սակայն առկա են քաղաքական ազդեցության ռիսկեր	Բարձր. Գերագույն դատարանի դատավորները նշանակվում են ցմահ	Չափավոր. դատական համակարգն ունի անկախության բավարար երաշխիքներ	Բարձր. Սահմանադրական դատարանն ունի առանցքային դեր	Բարձր. անկախ դատական համակարգ
Իշխանության յուրացման հիմնական ձևերը	Գործադիրի ազդեցությունը ՍԴ որոշումների կատարման վրա Սահմանադրական արբիտրի ինստիտուտի քաղաքականացում «Իշխանության	Անկախ գործակալությունների քաղաքականացում Կոնգրեսի լիազորությունների շրջանցման	Արտակարգ լիազորությունների ընդլայնում խորհրդարանի ցրում	Դաշնային և երկրամասային լիազորությունների շուրջ հակասություններ	Գործադիրի փաստացի գերակայություն «ծուլված» (fusion of powers) մոդելի պայմաններ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

	յուրացման կոչեր» հողվածի կիրառման շուրջ իրավական վեճեր խորհրդարանակա ն մեծամասնության կողմից հակակշիռների թուլացում	փորձեր Դատական որոշումների անտեսման դեպքեր			ում
Հակակշիռների արդյունավետու թյուն	Միջին. ՍԴ որոշումները պարտադիր են, սակայն դրանց իրականացումը երբեմն խնդրահարույց է	Բարձր. գործում է ուժեղ զսպումների և հակակշիռներ ի համակարգ	Միջին. նախագահի գերակայությունը որոշ դեպքերում սահմանափակու մ է հակակշիռների արդյունավետութ յունը	Բարձր. կոալիցիոն և դաշնային համակարգերը նպաստում են հավասարակշ ռությանը	Միջին. խորհրդարա նական մեծամասնու թյունը կարող է թուլացնել վերահսկողո թյունը
Պետական ազդեցություն	Եվրոպայի խորհրդի և Venice Commission ազդեցությունը զգալի է, սակայն առաջարկություննե րի իրականացումը միշտ չէ, որ լիարժեք է	Ցածր	Չափավոր (ԵՄ և European Court of Human Rights)	Բարձր (ԵՄ և Federal Constitutional Court ազդեցություն)	Չափավոր (European Court of Human Rights)

Աղյուսակ 2

Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանության յուրացման ռիսկերի SWOT վերլուծություն

Ուժեղ կողմեր (Strengths)		Թույլ կողմեր (Weaknesses)	
Սահմանադրական դատարանի անկախության իրավական երաշխիքներ		ՍԴ որոշումների ոչ լիարժեք իրականացում	
ՍԴ որոշումների պարտադիր և վերջնական բնույթ		Իշխանության խորհրդարանական	կենտրոնացում մեծամասնության ձեռքում
Եվրոպայի Վենետիկի ազդեցություն	խորհրդի և հանձնաժողովի	Դատական համակարգի փաստացի անկախության խնդիրներ	
ԵՄ-ի ֆինանսական և ինստիտուցիոնալ աջակցություն		Սահմանադրական վերահսկողության արդյունավետության սահմանափակումներ	
Հնարավորություններ (Opportunities)		Սպառնացող գործոններ (Threats)	
Սահմանադրական բարեփոխումների իրականացում		Գործադիր իշխանության կողմից իրավական գործիքների չարաշահում	
Եվրոպական ինտեգրման գործընթացների խորացում		Ինստիտուցիոնալ հակակշիռների թուլացում	
Վենետիկի հանձնաժողովի և ՄԻԵԴ-ի առաջարկությունների կիրառում		Կրոնական և քաղաքական հակամարտությունների սրում	
Քաղաքացիական հասարակության վերահսկողական դերի ուժեղացում		Արտաքին աշխարհաքաղաքական և անվտանգային ճնշումներ	

- ¹ Вятр Е. Социология политических отношений. М.: Прогресс, 1979. 464 с.
- ² Алексеев Н.Н. Русский народ и государство. М.: Аграф, 1998. 640 с.
- ³ Коркунов Н.М. Русское государственное право. 6-е изд. СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1908. Т. 1. 623 с.
- ⁴ Хорошильцев А.И. Государственная власть и принципы ее организации в демократическом обществе (теоретико-правовое исследование): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2002. 24 с.
- ⁵ Аникевич А.Г. Политическая власть. Вопросы методологии исследования. Красноярск: Изд-во Красноярского университета, 1986. 176 с
- ⁶ Карнаушенко Л.В. «Политическая власть» и «государственная власть»: к вопросу о соотносимости понятий и смысловом наполнении дефиниций // Философия права. 2008. № 1. С. 23–26. EDN: MVYLRT
- ⁷ Чиркин В.Е. Элементы сравнительного государственоведения. М.: ИГПАН, 1994. 151 с.
- ⁸ Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: Слово, 1907. Т. 2. С. 310–656.
- ⁹ Supreme Court and Presidentialism: When Judges Stand in the President's Way: https://scholarship.law.columbia.edu/llm_essays_theses/22/#main
- ¹⁰ Ilya Somin, The Independent Review, <https://www.independent.org/research/independent-review/>
- ¹¹ Separation of Powers: <https://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch10I.html>
- ¹² Judge Phineas M Mojapelo, The doctrine of separation of powers, <https://www.gcbsa.co.za/law-journals/2013/april/2013-april-vol026-no1-pp37-46.pdf>
- ¹³ Barnett, H (2003) Constitutional & Administrative Law (4th Edition) Cavendish Publishing Limited, London
- ¹⁴ Նույն տեղում:
- ¹⁵ Clements, R & Kay, J (2004/2005) Constitutional & Administrative Law (3rd Edition) Oxford University Press, Oxford
- ¹⁶ Mihail Krasnov, Models of Usurpation of Power: the Constitutional and Legal Analysis. <https://www.hse.ru/en/edu/vkr/219147972>
- ¹⁷ U.S. Democratic Backsliding in Comparative Perspective: <https://m.carnegieendowment.org/research/2025/08/us-democratic-backsliding-in-comparative-perspective>
- ¹⁸ McKenzie Carrier and Thomas Carothers, U.S. Democratic Backsliding in Comparative Perspective, <https://assets.carnegieendowment.org/static/files/Carrier%20Carothers-Democratic%20Backsliding-1.pdf>
- ¹⁹ “Georgian Dream” Usurps Power: <https://civil.ge/archives/637562/amp>
- ²⁰ Repression and Judicial Struggles in Kais Saied's Tunisia: <https://arabcenterdc.org/resource/repression-and-judicial-struggles-in-kais-saieds-tunisia/?regions=north-africa>
- ²¹ Kriangsak Kittichaisaree, 1958- [Browse]: Judicial responsibility and coups d'état : judging against unconstitutional usurpation of power /2023, 266 pages <https://www.concourt.am/constitutional-court/bulletin-of-the-constitutional-court/narek-balyan-1>
- ²² <https://www.concourt.am/constitutional-court/bulletin-of-the-constitutional-court/narek-balyan-1>
- ²³ Abrahamyan, Kristine, The Constitution Building Process in Armenia and the Concept of Separation of Powers, <https://dspace.aua.am/xmlui/handle/123456789/611>
- ²⁴ Karen E. Bravo, SMOKE, MIRRORS AND THE JOKER IN THE PACK: ON TRANSITIONING TO DEMOCRACY AND THE RULE OF LAW IN POST-SOVIET ARMENIA, <https://mckinneylaw.iu.edu/instructors/bravo/smokemirrorsfinal.pdf#15#10>
- ²⁵ Narek Balyan, THE IMPACT OF THE LEGAL PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA ON THE LAWMaking PROCESS, 2025, Constitutional Court Bulletin No. 3(120)2025, 169-183, <https://doi.org/10.59560/18291155-2025.3-169>
- ²⁶ Armenia – history of internal conflict in a changing geopolitical landscape: <https://en.interaffairs.ru/article/armenia-history-of-internal-conflict-in-a-changing-geopolitical-landscape/> <https://en.interaffairs.ru/article/armenia-history-of-internal-conflict-in-a-changing-geopolitical-landscape/>
- ²⁷ Wojciech Górecki, Armenia: a power struggle between the throne and the altar, with Russia in the shadows: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-07-01/armenia-a-power-struggle-between-throne-and-altar-russia-shadows?page=2>
- ²⁸ Armenia's orchestrated collapse: The grand strategy behind the “peace” plan: <https://armenianweekly.com/2025/07/15/armenias-orchestrated-collapse-the-grand-strategy-behind-the-peace-plan/>

Օգտագործված գրականություն

1. Abrahamyan, Kristine, The Constitution Building Process in Armenia and the Concept of Separation of Powers, <https://dspace.aua.am/xmlui/handle/123456789/611>
2. Armenia – history of internal conflict in a changing geopolitical landscape: <https://en.interaffairs.ru/article/armenia-history-of-internal-conflict-in-a-changing-geopolitical-landscape/> <https://en.interaffairs.ru/article/armenia-history-of-internal-conflict-in-a-changing-geopolitical-landscape/>
3. Armenia's orchestrated collapse: The grand strategy behind the “peace” plan:

- <https://armenianweekly.com/2025/07/15/armenias-orchestrated-collapse-the-grand-strategy-behind-the-peace-plan/>
4. Barnett, H (2003) Constitutional & Administrative Law (4th Edition) Cavendish Publishing Limited, London
 5. Clements, R & Kay, J (2004/2005) Constitutional & Administrative Law (3rd Edition) Oxford University Press, Oxford
 6. Comparative Perspective, <https://assets.carnegieendowment.org/static/files/Carrier%20Carothers-Democratic%20Backsliding-1.pdf>
 7. <https://www.concourt.am/constitutional-court/bulletin-of-the-constitutional-court/narek-balyan-1>
 8. “Georgian Dream” Usurps Power: <https://civil.ge/archives/637562/amp>
 9. Ilya Somin, The Independent Review, <https://www.independent.org/research/independent-review/>
 10. Judge Phineas M Mojapelo, The doctrine of separation of powers, <https://www.gcbsa.co.za/law-journals/2013/april/2013-april-vol026-no1-pp37-46.pdf>
 11. Karen E. Bravo, SMOKE, MIRRORS AND THE JOKER IN THE PACK: ON TRANSITIONING TO DEMOCRACY AND THE RULE OF LAW IN POST-SOVIET ARMENIA, <https://mckinneylaw.iu.edu/instructors/bravo/smokemirrorsfinal.pdf#15#10>
 12. Kriangsak Kittichaisaree, 1958- [Browse]: Judicial responsibility and coups d’état : judging against unconstitutional usurpation of power /2023, 266 pages
 13. McKenzie Carrier and Thomas Carothers, U.S. Democratic Backsliding in
 14. Mihail Krasnov, Models of Usurpation of Power: the Constitutional and Legal Analysis. <https://www.hse.ru/en/edu/vkr/219147972>
 15. Narek Balyan, THE IMPACT OF THE LEGAL PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA ON THE LAWMaking PROCESS, 2025, Constitutional Court Bulletin No. 3(120)2025, 169-183, <https://doi.org/10.59560/18291155-2025.3-169>
 16. Repression and Judicial Struggles in Kais Saied’s Tunisia: <https://arabcenterdc.org/resource/repression-and-judicial-struggles-in-kais-saieds-tunisia/?regions=north-africa>
 17. Separation of Powers: <https://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch10I.html>
 18. Supreme Court and Presidentialism: When Judges Stand in the President’s Way: https://scholarship.law.columbia.edu/llm_essays_theses/22/#main
 19. U.S. Democratic Backsliding in Comparative Perspective: <https://m.carnegieendowment.org/research/2025/08/us-democratic-backsliding-in-comparative-perspective>
 20. Wojciech Górecki, Armenia: a power struggle between the throne and the altar, with Russia in the shadows: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-07-01/armenia-a-power-struggle-between-throne-and-altar-russia-shadows?page=2>
 21. Алексеев Н.Н. Русский народ и государство. М.: Аграф, 1998. 640 с.
 22. Аникевич А.Г. Политическая власть. Вопросы методологии исследования. Красноярск: Изд-во Красноярского университета, 1986. 176 с
 23. Вятр Е. Социология политических отношений. М.: Прогресс, 1979. 464 с.
 24. Карнаушенко Л.В. «Политическая власть» и «государственная власть»: к вопросу о соотносимости понятий и смысловом наполнении дефиниций // Философия права. 2008. № 1. С. 23–26. EDN: MVYLRT
 25. Коркунов Н.М. Русское государственное право. 6-е изд. СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1908. Т. 1. 623 с.
 26. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: Слово, 1907. Т. 2. С. 310–656.
 27. Хорошильцев А.И. Государственная власть и принципы ее организации в демократическом обществе (теоретико-правовое исследование): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. М., 2002. 24 с.
 28. Чиркин В.Е. Элементы сравнительного государственного права. М.: ИГПАН, 1994. 151 с.

РЕЗЮМЕ

*Сравнительно-правовой анализ способов насильственного захвата
и насильственного удержания власти*

Статья посвящена сравнительно-правовому анализу способов узурпации власти, основанному на принципах разделения властей и теории системы сдержек и противовесов. Исследование включает сравнительный анализ конституционного опыта различных стран (США, Великобритания, Франция, Германия, Таиланд, Украина и др.), выявляя формы проявления узурпации власти, причины их возникновения и правовые механизмы их преодоления.

В результате анализа выясняется, что узурпация власти может проявляться как в нарушении функционального и институционального баланса между ветвями власти, так и в необоснованном расширении полномочий отдельных государственных органов. Особое внимание уделяется роли судебной власти и независимых органов в предотвращении узурпации власти, а также анализируется влияние наднациональных судов на внутренние системы разделения властей. Исследование показывает, что эффективность борьбы с узурпацией власти зависит не только от конституционных норм, но и от их практической реализации и эффективности механизмов контроля.

Ключевые слова: Верховенство права, узурпация власти, объективная сторона состава преступления, государственный переворот, превышение полномочий, антикоррупционная политика, судебный контроль, сравнительное правоведение.

Mher Baghdasaryan

SUMMARY

Comparative legal analysis of methods of the forcible seizure and forcible retention of power

The article is devoted to a comparative legal analysis of the methods of the usurpation of power, based on the principle of the separation of powers and the theory of checks and balances. The study includes a comparative examination of the constitutional experience of various countries (USA, UK, France, Germany, Thailand, Ukraine, etc.), revealing the manifestations of power usurpation, their root causes, and legal mechanisms for overcoming them.

As a result of the analysis, it is established that the usurpation of power can manifest both in the disruption of functional and institutional balance between branches of power and in the unjustified expansion of powers of individual state bodies. Particular attention is paid to the role of the judiciary and independent bodies in preventing the usurpation of power, and the impact of supranational courts on national systems of separation of powers is analyzed. The study demonstrates that the effectiveness of the struggle against power usurpation depends not only on constitutional provisions, but also on their practical implementation and the efficiency of control mechanisms.

Key words: Rule of law, usurpation of power, objective side of the crime (actus reus), coup d'état, abuse of authority (exceeding authority), anti-corruption policy, judicial control, comparative jurisprudence.

Բնագիրը ներկայացվել է 30.07.2026թ.
Ընդունվել է տպագրության 24.08.26թ.